

Milost u odgojnom procesu

Marijan STEINER

Sažetak

Dok klasična teologija govori o milosti više kao o nadnaravnom daru koji Bog daje čovječjoj naravi, noviji teolozi jače ističu da je milost osobni odnos ili prijateljstvo s Bogom. Čovjek živi samo zahvaljujući tom prijateljstvu. Zadaća je kršćanskih odgojitelja da odgajaju za milosni život, tj. za trajno prijateljstvo s Bogom, odnosno za život »u Kristu«.

Milost nije samo izvanredno odgojno sredstvo, već i unutarne božansko načelo u nama. Kršćanski odgoj se služi svim uobičajenim metodama i sredstvima pedagogije, ali pri tom ističe važnost duhovnih i nadnaravnih sredstava: meditaciju, molitvu, sakramente, kršćansku etiku, liturgiju, askezu, vjeronauk itd.

Za kršćane je vrhovni odgajatelj Krist Gospodin. On nas je naučio sve promatrati u svjetlu vjere, u odnosu prema Bogu, pa je time i pedagogiji dao bitan element. Najviše načelo kršćanske pedagogije je vječno spasenja čovjeka. Kršćanski odgoj kulminira u svetosti na koju smo svi pozvani. Svetost niče samo na tlu kršćanskog odgoja natopljenog milošću i odgojitelji moraju s njom ozbiljno računati. Stoga je milost temelj svakog odgoja i kršćanske svetosti.

Uvod

Pojmovi »odgoj«, »odgajati«, »odgojiti« imaju svoj korijen u glagolu »gojiti«, što znači činiti da nešto raste, napreduje, živi. Ovdje se, naravno, u prvom redu misli na čovjeka i njegov razvoj, iako se glagol »gojiti« katkad rabi i za pospješivanje rasta životinjâ i biljakâ.¹ Za odgoj je bitno istaknuti da je to proces, a to znači da on u sebi uključuje dinamiku razvoja i usavršavanja, te stalnu promjenu na više i bolje. Odgoj je proces koji vodi od nastanka čovjeka do punine čovještva.

Poznavajući više ili manje sve metode odgoja koji se zbiva kao proces u vremenskom tijeku, kršćanski odgajatelji možda premalo imaju pred očima činjenicu da oni ne mogu sve učiniti sami, pa i uz najbolju suradnju odgajanika, već moraju računati s Božjom pomoću, s njegovom milošću. Milost je zapravo ishodište, cilj i sredstvo cjelokupnog kršćanskog odgoja.² Da bismo mogli progovoriti o značenju milosti u odgojnom procesu, potrebno je najprije reći nešto o milosti općenito.

1 Usp. RJEČNIK..., VIII. svezak, JAZU, Zagreb 1917-1922, str. 580-581.

2 Usp. L. BOPP, *Gnade, Gnadenordnung und Pädagogik*, u: *Lexikon der Pädagogik* (Band II), Freiburg i. B. 1962, 467-469.

Milost

Još je sv. Irenej govorio: »Slava Božja – to je živi čovjek.«³ On je meta-fizičko i meta-kozmičko biće, a po milosti Božjoj postaje čak božansko biće. Milost mijenja čovjeka i tek se po njezinim učincima može vidjeti što je ona. S tim je teologija uvijek računala, ali je ipak gdjekad pojedine učinke pripisivala nekoj djelomičnoj predmetnoj milosti. U klasičnoj teologiji govori se npr. o tzv. »gratia medicinalis« (ljeikovitoj milosti), a taj izraz uzet iz bolničkog pojmovnika, pretpostavljao je sasvim određena znanja o nekoj ljudskoj, konkretno medicinskoj situaciji. O tome je pak ovisila predodžba koja se stvarala o milosti. Osobito se često u katekizmu i pastoralu sakramenata upotrebljava izraz »posvetna milost«, no i ona se zamišlja kao stvar koja čovjeku pridolazi naknadno. Ona može biti prisutna, a može i nedostajati. Čovjek je može imati, a može je i izgubiti. Govori se, dakle, o milosti na predmetan način. Ovakav način predočivanja milosti ima slabosti, jer ne otkriva kako je milost bitna za čovjekovu ljudskost kao takvu.

Stoga je bolje riječ *milost* shvatiti kao osobni odnos ili da budemo još jasniji, milost znači i jest *PRIJATELJSTVO S BOGOM* (i u klasičnoj teologiji govori se o tzv. nestvorenoj milosti, a to je sam Bog, Duh Sveti koji boravi u duši čovjekovoj). To prijateljstvo s Božje strane zapravo ne pridolazi naknadno i dodatno čovjekovu životu i egzistenciji. Bog ljubi čovjeka odvijeka. Čovjek živi i egzistira zahvaljujući tom prijateljstvu, toj Božjoj ljubavi. Ovisi o čovjeku u kojoj će mjeri to prijateljstvo prihvatiti. Naime, što čovjek više prima tu Božju ljubav, što se više otvara tom Božjem prijateljstvu, to više raste u svom čovještvu. Naprotiv, kad to prijateljstvo čovjek oslabljuje, on je manje čovjek. Ako se tom prijateljstvu zatvori, čovjek gubi sebe kao čovjeka. Kad se govori o čovjeku u Kristu ili o novom čovjeku, tada je to govor u milosti i u takav govor osobne veze s Kristom treba unijeti istinu o njoj. Taj personalni pristup milosti dat će bogatiju i jasniju predodžbu o njoj.⁴

Kada dva čovjeka uspostave prijateljstvo, onda imamo zajedništvo misli i osjećaja. Prijatelju za ljubav nastojim biti takav kako se njemu sviđa i obratno. Trudim se ispuniti njegova očekivanja. Malo-pomalo razvija se

3 Adv. haer. 20,7: SC 100, 649, 180.

4 Navest ćemo ovdje neke misli K. Rahnera o milosti: »Moje je teološko osnovno osvjetljenje /.../ da je ono što zovemo milošću doduše svakako određena stvarnost koja je od Boga dana u dijaloškom slobodnom odnosu napetosti, tj. nezaslužena, nadnaravna. No za mene je milost ujedno i stvarnost koja je prisutna u najunutrašnjijem središtu ljudske egzistencije, u spoznaji i slobodi i to *uvijek* i svagdje u modusu ponude, u modusu prihvaćanja ili odbijanja, tako da čovjek uopće ne može izići iz te svoje transcendentalne vlastitosti svojega bića.« (Nav. prema K.-H. WEGER, *Teologija Karla Rahnera*, u: *Obnovljeni život* 3/4 /1985/, str. 231.).

među nama sklad, mnogo toga što je u prijatelju različito djeluje u meni tako da i promatrači primjećuju da među nama postoji prijateljstvo. Važno je dakako da se prijatelji međusobno poštuju, te jedan drugome pomažu sačuvati i razviti svoju izvornost. Tko u prijatelju traži sama sebe, taj nije pravi prijatelj. Pravi prijatelj voli prijatelja upravo u njegovoj različitosti.⁵

Pod tim vidikom treba promatrati milost. Dajući ljudima milost, Isus im ne daje *NEŠTO* nego *SAMA SEBE*. Objava nije u prvom redu istina kao podatak, nego istina kao osoba, Božje samopriopćenje u Sinu. Učenje o opravdanju (milosti) želi pokazati kako od Božjeg neprijatelja može postati i kako postaje Božji prijatelj. Stoga suvremeni teolozi rado govore o dijaloškom značaju milosti. Ona je stvarnost koju daje Bog u dijaloškom slobodnom odnosu, ili još bolje: to je Božje samopriopćenje čovjeku.⁶

Kazali smo već: kad dva čovjeka uspostave prijateljstvo, onda imamo zajedništvo misli i osjećaja. Kad Bog daje svoje prijateljstvo, tada također imamo zajedništvo misli i osjećaja, ali na višoj razini, jer je Bog istovjetan sa svojom misli i sa svojom ljubavi. Bog po ljubavi dariva sebe ne samo u psihičkom sloju nego i u ontičkom, jer u njemu nema razlike između psihičkog i ontičkog, budući da je psihičko i ontičko (čini razuma i volje) u njemu materijalno ili stvarno isto. O tom ontičkom darivanju Boga riječ je kada govorimo o nestvorenoj milosti (to je sam Bog, Duh Sveti, koji boravi u našoj duši!) u opreci prema stvorenoj milosti (milost posvetna kao stvoreni entitet) koja je akcidens (pripadak) naše duše.⁷

Po milosti čovjek postaje pobožanstvenjen. To znači da je ontički upriličen Kristu. Milošću čovjek postaje sposoban živjeti kristolikim životom, tj. imati Kristove misli (usp. 1 Kor 2,16; Fil 2,5-11) kojima Krist spoznaje i ljubi Oca u Duhu Svetom. Po milosti postajemo slični Bogu s obzirom na spoznaju i ljubav ako je ta spoznaja i ljubav u Sinu, tako da možemo provoditi život Sina, život Božje djece. Čovjek upriličen Kristu po milosti anticipira eshatološki život, primajući vjeru na Kristovu riječ po kojoj se objavljuje Otac. Život milosti je, dakle, život prijateljstva i ljubavi s nebeskim Ocem.⁸

Čovjek je religiozno biće i kao takav okrenut je prema apsolutno savršenom biću – Bogu. Isus Krist i govori svojim učenicima: »Budite savršeni kao što je savršen Otac vaš nebeski« (Mt 5, 48). U čovjeku djeluje božanska milost njegova Stvoritelja i Otkupitelja. Kršćanski odgojitelji –

5 Prema predavanjima o milosti što ih je održao prof. dr. Karl-Heinz Neufeld, SJ (Innsbruck) na Teološkom studiju FTI-a u Zagrebu od 21. do 24. studenog 1992.

6 Usp. G. GRESHAKE, *Geschenkte Freiheit*, Freiburg i. B. 1992, str. 93. i dalje.

7 Usp. R. BRAJČIĆ, *Grada za traktat o milosti*, Zagreb 1972 (ciklostilom), str. 115 i dalje.

8 Usp. isto, str. 137. i dalje.

roditelji, učitelji, katehete, svećenici – treba da uvijek imaju na umu da u njihovu odgojnom radu važno mjesto zauzima i sam Bog. Zapravo i nema veće odgojne i oblikovne snage od Božje milosti.⁹ Mnogi obraćenici i kršćanski sveci najveći su dokaz ljudske odgojivosti, jer možemo reći da čovjek postaje čovjekom tek kroz odgoj. Kad čovjek ne bi bio odgojiv, čemu bi druga božanska Osoba postala čovjekom, čemu bi Krist Gospodin poduzeo svoje posvetiteljsko poslanje među nama?¹⁰

Kršćanski odgoj

Dijete nije samo ljudsko, ono je i Božje dijete. Zato mu je potreban i vjerski odgoj. Stvoreno je na »sliku i priliku« svoga nebeskog Oca, pa tu sliku mora u sebi usavršavati odgojem. Kršćanski odgajnik je uzdignut u sferu nadnaravnog i božanskog, te kao religiozno biće ima potrebu za Bogom i svetošću. Ali, kao palom biću (iskonski grijeh), potrebno mu je otkupljenje. Stoga je čovjek kroz cijelu povijest trebao pedagošku pomoć Oca nebeskog. I sam Isus bio je odgajan u »mudrosti i milosti« (Lk 2,40) u nazaretskoj obitelji. Osobnim primjerom i svojim parabolama (gorušičino zrno: Mt 13,32 i kvasac u tijestu: Mt 13,33) istaknuo je potrebu naravnog i nadnaravnog odgoja (odgoja u milosti).¹¹

Nas kao kršćane zanima kršćanski odgoj naše djece i mladeži. Od mnogih posebnosti kršćanskog odgoja u odnosu prema drugim vjerama istaknut ćemo samo najvažnije.¹²

1. *Kršćanski se odgoj temelji na istinama kršćanske vjere.* Osobito je pedagoški važna kršćanska istina o Bogu, našem Ocu, čija smo mi djeca. Kršćanski odgoj poprima zapravo obrise divinizacije, jer odgaja djecu Božju. Odnos otac-dijete jedan je od osnovnih pedagoških odnosa.¹³

2. *Kršćanski se odgoj temelji na osobi i poruci Isusa Krista.* Kršćanski je odgoj »nasljedovanje Krista« i »dozrijevanje u njegovoj punini« (Ef 4, 13). Po Isusu Kristu, Sinu Božjemu, i mi smo djeca Božja (sinovi u Sinu). Kao djeca Oca i braća Sina, posvećeni Duhom Svetim, odgajamo se za Kraljevstvo Božje.

9 Postoji tzv. supernaturalistička pedagogija koja pretjeruje. Polazeći od nepobitne činjenice da je za kršćanina važniji nadnaravni odgoj, jer je čovjek doista pozvan i usmjeren u nadnaravnu atmosferu, zanemaruje se pritom onaj osnovni odgoj čovjeka (npr. tjelesni odgoj). Razvoju moralnih kreposti kao da se ne pridaje važnost. Sve se prebacuje na Boga, milost, vječnost, duh i sl. Kršćanski odgoj ide za cjelovitim odgojem u jedinstvu kršćanske svijesti i savjesti, pa stoga odbacuje svaku pretjeranost. (Usp. J. KUNIČIĆ, *Kršćanska pedagogija*, Zagreb 1970, str. 41.).

10 Usp. Ž. BEZIĆ, *Biti čovjek! Ali kako?*, Đakovo 1990, str. 49.

11 Usp. isto, str. 54.

12 Usp. isto, str. 72-74.

13 Usp. također G. CRUCHON, *Psychologie pédagogique* (2), Mulhouse 1967, str. 429 i dalje.

3. *Kršćanski se odgoj temelji na Božjoj milosti.* Jedno od bitnih obilježja kršćanskog odgoja je i to da se on odvija u ozračju milosti Božje. Ta »Božanska odgojiteljica« nije samo izvanredno odgojno sredstvo, nego i nutarnji božanski princip u čovjeku-kršćaninu. Može se reći da je nazočnost milosti upravo konstitutivna za kršćanski odgoj.

Čovjek nije kadar u naravnom području ostvariti svoje težnje, nego treba pomoć drugih koja se očituje u odgoju. Na području nadnaravnog pomoć nam je još više potrebna jer je nemoguće postići vlastito nadnaravno određenje bez Otkupitelja i njegove milosti. Upravo uz pomoć milosti (ispovijed i pričest!) dijete najbolje doživljava kršćanske istine. U kršćanskom odgoju najbolje se očituje sklad naravi i nadnaravi, suradnja božanskog i ljudskog elementa, harmonija duhovnog i tjelesnog razvitka. Kršćanski odgoj jednostavno bismo mogli definirati kao »brigu odraslih kršćana (Crkve) kako bi mladi krštenici postali zreli i potpuni kršćani.«¹⁴

Kršćanski odgoj nije bipolaran, vezan samo na odnos odgojitelj-odgajnik. U njemu osobito mjesto zauzima i sam Bog sa svojom milošću. »Nestvorena ili nevidljiva milost, makar se nazivala nevidljivom, djelatno je prisutna u kršćanskom odgoju. Možda i nije potrebno da je nazivamo trećim odgojnim polom, pošto ona stoji uz bok i odgojitelja i gojenca, djeluje na oba odgojna pola. U snazi te milosti gojitelj se inspirira u svom pedagoškom radu, a gojenac nadahnut tom istom milošću aktivno sudjeluje u svom odgoju i prihvaća vodstvo odraslih.«¹⁵ Milost je, dakle, nezaobilazna sastavnica kršćanske pedagogije i s njom treba da surađuju i odgojitelji i odgajnici.

Kršćanski odgoj sjajno odgovara ljudskoj naravi i njezinim potrebama. Krist kao savršen čovjek u svojim odgojnim zahtjevima želi učiniti čovjeka savršenim u svakom pogledu, ali ne izobličujući njegovu ljudsku narav, nego radeći u skladu s njom. »*Gratia supponit naturam*«, staro je teološko načelo. Ljudska potreba za istinom, dobrotom i ljepotom, nalazi svoje ispunjenje jedino u božanskom.

Opće odgojne vrijednosti obogaćuju se kršćanskom (katoličkom) pedagogijom.¹⁶ Osobitost kršćanskom odgoju daju, međutim, njegovi nadnaravni ciljevi (po naravnim ciljevima on se ne razlikuje od općeg odgoja). Ti nadnaravni ciljevi mogu biti opći (tj. zajednički svim granama teologije: slava Božja i spasenje čovjeka) i posebni, vlastiti samo kršćanskoj pedagogiji: da mladi krštenici postanu zreli i potpuni kršćani, sposobni za shvaćanje i ostvaraje svih vrednota naravnog i nadnaravnog reda.

14 Ž. BEZIĆ, nav. dj., str. 75.

15 Isto, str. 76.

16 Usp. O. OPHALE, *Katholische Pädagogik*, u: *Lexikon der Pädagogik (Band II)*, 1119-1123.

Posebni ciljevi traže i posebna sredstva. Ona su također religioznog značaja kao i kršćanski ciljevi. Kršćanski se odgoj služi svim uobičajenim metodama i sredstvima pedagogije, ali izdvaja važnost duhovnih i nadnaravnih sredstava kao što su razmatranje, molitva, sakramenti, kršćanska etika, liturgija, duhovni život, askeza, vjeronauk itd.¹⁷

Crkva se u svom odgajanju služi u prvom redu uvijek vrijednim načelima biblijske pedagogije.¹⁸ U biblijskoj pedagogiji za kršćanskog vjernika jedan je otac: Otac nebeski; jedan je učitelj: Krist; jedan je vođa prema istini i svetosti: Duh Sveti (usp. Iv 16,12-15). Izvor iz kojega se crpe nauka za odgajanje jest »odgojna milost« (usp. Tit 2,11-12) i Sveto pismo (usp. Rim 4,23-24; 15,4; 1 Kor 10,11). »Odgojna milost« je milost spasenja, koja upućuje čovjeka da se odrekne zla, te da prigrli Krista i njegov zakon ljubavi, koji se u životu dokazuje djelima. Sveto pismo (usp. 2 Tim 3,16) vodi k životnoj mudrosti, jer je nadahnuto od Boga i svatko tko ga čita, sudjeluje u mudrosti i snazi koja struji iz biblijskog teksta, te vjernika vodi k spasenju.

U svetopisamski pojam odgoja ulaze mnoge sastavnice, npr. pouka, poticaj, savjet, tješjenje, upućivanje, vodstvo, ispravljanje, opomena.¹⁹ Pedagogija Novog zavjeta ide za ispravnim oblikovanjem savjesti i prožimanjem djelovanja izvornim kršćanskim duhom. Rezultat kršćanskog odgoja treba biti stvaranje karaktera i učvršćenje u krepostima. Te elemente sintetizirao je sv. Pavao u Kol 1,28: »Mi navješćujemo Krista, opominjući svakog čovjeka i poučavajući svakog čovjeka u svojoj mudrosti, da učinimo zrelim svakog čovjeka u Kristu.«

Kršćanski pedagoški realizam (nasuprot pesimizmu i pretjeranom optimizmu) računa sa stvarnim stanjem čovječje naravi, oslabljenoj iskonskim grijehom. »Na tom temelju ne može nikada izrasti neki optimizam koji bi vjerovao u posvemašnju prirodenu čovječju dobrotu, niti u mogućnost odgoja do skrajnjih granica. Dapače, kada bismo promatrali samo stanje pale čovječje naravi, donekle bi bio opravdan stanoviti pesimizam.«²⁰ No dolazak Krista promijenio je stanje. On je kao živi pedagog preuzeo ulogu vodstva i odgoja u slobodi djece Božje (usp. Rim 8,21). Krist poznaje slabost čovječje naravi (usp. Iv 15,5), ali je došao dati svjetlo, pomoć, pa i svemoć onima koji su duboko povezani s njim. To sjedinjenje s Kristom omogućuje ipak vedro gledanje u mogućnost ljudskog nastojanja oko napretka i temelj je nekom optimizmu (usp. Fil 4,13).

17 Drugi vatikanski sabor zahtijeva da se nadnaravni i naravni odgoj harmonički i zajedno odvijaju, nabrajajući razna nadnaravna odgojna pomagala, kao što su liturgija, kateheza, sakramentalni život i sl. (usp. GE 4;7).

18 Usp. J. KUNIČIĆ, nav. dj., str. 10-12.

19 Usp. isto, str. 23.

20 Isto, str. 31.

Polazna točka kršćanskog odgojnog realizma je, dakle, ljudska narav oslabljena iskonskim grijehom, »ali kao dolaznu točka ima snagu milosti Kristove s projekcijom u eshaton, u nebeske vrednote koje čitavom pedagoškom procesu pružaju najvišu finalizaciju i osmišljenje«. ²¹ Kršćanstvo zastupa pedagoški realizam, no pomišljajući na zasluge Kristove muke i smrti, kao i na milost, možemo reći da je taj realizam optimistički usmjeren. Odgojitelj uvijek treba djelovati s puno pouzdanja, jer kršćanska je pedagogija puna nade i zanosa. Odgajatelj treba biti svjestan da u tom odgovornom poslu nije sam, nego da je s njim Duh Sveti.

Krist – vrhovni odgajatelj

Ima mnogo pedagoga, ali glavni i vrhovni odgajatelj je Krist (usp. 1 Kor 4,15). On nas je naučio sve promatrati u svjetlu vjere, u odnosu prema Bogu. U svom ovozemaljskom životu pokazao je veličinu ljubavi, učio nas onim krepostima bez kojih pravi (kršćanski) odgajatelj jednostavno ne može opstojati. Svojim učenjem o najvišoj vrijednosti (Mt 16,26: »Što koristi čovjeku ako sav svijet zadobije, a izgubi svoj život?«) dao je smisao kršćanskoj pedagogiji u njezinu najvišem cilju. Čast i dostojanstvo odgajatelja pokazao je isticanjem dostojanstva djeteta (Mk 9,36: »Tko primi radi mene jedno od ovakvih malenih, mene prima«).

Kristova je metoda najčešće individualna. Nikodemu tumači otajstvo otkupljenja; Samarijanki se postupno očituje kao Prorok, Mesija, Bog; apostole postupno uvodi u otajstvo svoje muke; prema grešnicima koji su to iz slabosti, upotrebljava milosrđe, a prema ogreznima u grijehu strogost itd. U naučavanju se služi dostupnim riječima, razumljivim izričajima, pričama ili usporedbama. Pokatkad se služi upitima, katkad ponavlja, gdje- kad opet ostavlja slušačima da sami dalje razmišljaju.

Nebeski Otac uputio je ljude da slušaju Krista koji govori najrječitije svojim primjerom. Ono što je naučavao, sâm je i živio. Za kršćansku su pedagogiju važni oni primjeri njegovih kreposti, koje profana pedagogija malo ili ništa ne cijeni, a to su poniznost, poslušnost, blagost, strpljivost itd. Odgajateljima je Krist ostavio uzvišen primjer služenja i potaknuo ih da se svim srcem posvete službi odgajanika, jer pri tom oni služe samom Kristu (usp. Mt 18,5), odnosno Ocu nebeskom koji je Krista poslao (usp. Mk 9,37).

Krist se služio raznim odgojnim metodama, najviše poučavanjem: ²² pozivao je na zapažanje (usp. Mt 6,26); pokazao primjer indukcije u priči o milosrdnom Samarijancu (usp. Lk 10,33); deduktivno primjenjivao nauku na pojedini slučaj (usp. Iv 5,14); koristio načelo zornosti govoreći u pri-

21 Isto, str. 32.

22 Usp. isto, str. 54-55.

spodobama (usp. Mt 13,35); pozivao na pozornost (usp. Mt 7,15); upotrebljavao analizu (usp. Mt 21,35); provodio sintezu (usp. Lk 14,11); najčešće se služio akroamatskim oblikom poučavanja (usp. Mt 5,2; Lk 5,3), a ponekad i erotematskim (usp. Mt 18,1) itd. Treba istaknuti da je Krist kao pedagog poučavao prema Očevoj nauci, a ne svojoj (usp. Iv 7,16). Stoga je znao upotrebljavati i strogost, nastupati auktoritativno (usp. Mk 13,37); odstraniti odgajnika (usp. Mt 16,23); izgoniti iz hrama (usp. Mt 21,12); prijetiti (usp. Mt 8,12).

Na ćudorednom i vjerskom području (a tu odgoj ima iznimno važno mjesto) svakome je od nas potrebna Božja pomoć. Ta već je Krist Gospodin rekao: »Bez mene ne možete ništa učiniti!« (Iv 15,5). On, u kojega smo po krštenju ucijepljeni na otajstveni način, neprestano nam treba pružati svoju pomoć i milost. Kristov nauk i primjer najbolji su vodiči u odgojnom radu. U kršćanskoj metodi odgoja mora biti prisutna jasna svijest ovisnosti i podložnosti Kristu.²³

Milost kao odgojni čimbenik

Kršćanski odgajatelj mora odgajati svoje odgajnike u skladu s odgojnom metodom Oca nebeskoga. Što to znači? Odgajatelj treba biti svjestan da ne daje on milost, ni svetost, već da je samo instrument, djelitelj, predlagatelj odgojnih vrednota spasenja. Odgajanjem kršćanin raste, ali uspjeh ne ovisi o odgajatelju koji sadi ili zalijeva, ni o samom odgajniku, već o Bogu koji »čini da raste« (1 Kor 3,7).²⁴

Valja pripomenuti da kršćanski odgoj nužno uključuje nadnaravne vrednote odricanja, mrtvljenja, križa. Nitko, naime, nikada ne može dokinuti vrijednost Kristova učenja o odricanju sebe i nošenja križa. U duši odgajnika mora vladati Krist, i to onaj Raspeti, jer nema drugog puta napredovanja i spasenja.

Kršćanski su odgajnici vodom i Duhom Svetim postali nova stvorenja u Kristu, Božji sinovi i kćeri. Stoga imaju pravo na kršćanski odgoj, tj. na zrelost, na svijest o svojoj veličini i uzvišenosti svoga poziva: da se razvijaju do punine Kristove (usp. Ef 4,13), izgrađuju njegovo Otajstveno tijelo, da se izgrade u prave Kristove svjedoke.²⁵

Vlastiti spas je najviša vrednota za koju čovjek ne može naći na ovoj zemlji jednako valjane vrijednosti. A vječno spasenje u nebu, gdje ćemo uživati u blaženom gledanju Boga kroz svu vječnost, postiže se samo s posvetnom milošću (usp. Mt 22,11-12), dinamičkom i svetom kršćanskom ljubavlju, ostvarenom u kreposnom djelovanju na svim područjima ljud-

23 Usp. V. HAMP, *Bibel (V. Pädagogische Bedeutung)*, u: *Lexikon der Pädagogik*, 451.

24 Usp. isto, str. 45.

25 Usp. isto, str. 120.

skog života.²⁶ Kršćanski odgoj je suradnja s Božjom milošću u oblikovanju pravog i savršenog kršćanina. Osnovne točke oko kojih se taj odgoj kreće jesu: duh askeze u svjetlu učenja o iskonskom grijehu i otkupljenju, uzor i učitelj Krist, svetost kao cilj. Drugi vatikanski sabor kaže: »Svi kršćani, budući da su preporođenjem iz vode i Duha Svetoga postali novo stvorenje te se nazivaju i jesu sinovi Božji, imaju pravo na kršćanski odgoj. On ide samo za tim da kršćani, dok se postupno upućuju u spoznaju otajstva spasenja, postaju svakim danom sve svjesniji dara vjere što su ga primili. Neka se nauče u duhu i istini klanjati Bogu Ocu (usp. Iv 4,23) ponajprije u liturgijskom činu i oblikovati svoj život po novom čovjeku u pravdi i istinskoj svetosti (Ef 4,22-24). Neka se tako izgrađuju u savršenog čovjeka, do dobi Kristove punine (Ef 4,13), i pomažu u izgradnji Mističnog Tijela« (GE 2).

Kršćanski odgoj, dakle, dosiže svoj vrhunac u svetosti, koja započinje odgojem.²⁷ I odgajanje i posvećivanje su po svojoj svrsi istovjetna. Odgoj teži svetosti na koju smo svi pozvani. Svetost niče samo na tlu kršćanskog odgoja natopljenog milošću, ona je u prvom redu plod milosti. Sama je svetost djelo Duha Svetoga (nestvorena milost!). Stoga je milost najvažniji odgojni čimbenik, koji je jači od svakog drugog činitelja. Ona je temelj svakog odgoja i kršćanske svetosti koja nas pozivlje da budemo novi ljudi »u Kristu« (usp. LG 40 o općem pozivu svih vjernika na svetost!).

26 Usp. B. MONDIN, *I volari fondamentali*, Roma 1985., str. 196-198. Autor piše o nebu kao jednoj od temeljnih religioznih vrednota.

27 Usp. Ž. BEZIĆ, nav. dj., 273-274.

GRACE IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Marijan Steiner

Summary

Classical theology considers grace as a supernatural gift of God to human nature, newer theologians emphasize that grace is a personal relationship of friendship with God. Man's life is due to this friendship. The task of Christian educators is to train for a life of grace, i.e. for a lasting friendship with God, for life »in Christ«.

Grace is not only an excellent means of education, but also an inner, godly principle within us. Christian education uses all the conventional pedagogical means and methods but emphasizes the importance of spiritual and supernatural means: meditation, prayers, sacraments, Christian ethics, liturgy, asceticism, catechism, etc.

Christians consider Our Lord Jesus Christ as the supreme educator. He has taught us to consider everything in the light of religion, in relationship with God, thus providing pedagogy with an essential element. The supreme principle of Christian pedagogy is eternal redemption of man. Christian education culminates in sanctity we are all invited to participate in. Sanctity can only spring from the soil of Christian education permeated by grace, and grace is something educators should seriously take into account. Therefore, grace is the foundation of education and of Christian sanctity.